

Szökevények

Umka városkát már messze magunk mögött hagytuk, amikor megpillantottuk az országúton vánszorgó menekülteket. Egyrésztük fáradtan ült az útszélien és leplezetlen gyűlölettel szemlélte a robogó gépkocsik utasait. Napnyugta előtt vagyunk. Egyik falu a másikat éri. Milyen furcsán hangzik itt a tehénbögés és a juhok bégetése a felgyújtott és lerombolt város haláltzóró dübörgéseire képest! A falusiak tudták már, hogy Beogradot támadás érte, de első benyomásaik alapján közvetlen veszélytől még nem rettegtek, s így inkább csak gyermeki kíváncsisággal nézegették a poros autók kócos utasait, aztán folytatták napi munkájukat. Alkonyatkor azonban már csoportokba verődött férfiak és nők álltak a dombtetőkön, Belgrad irányába szegezték tekintetüket és némán figyelték a város felett lobogó bíborfényt. A szétszóródó áttetsző fény a sötét láthatár felett még békeidőben is valami borzasztó tűzvész, vagy súlyos csapás sejtelmét ébreszti az emberekben, hát még most, amikor tudják, hogy ég a főváros. A rózsaszínű visszfényt titokzatos imbolygása, helyenkénti váratlan fellobbanása borzalommal és ijesztő látomásokkal töltötte el az embereket.

Mire Vályevóba értünk, egészen besötétedett. A várost elsötétítették, de lámpáink fénycsóvjában nyugtalan, sietős emberek bukkantak fel. Az utcasarkokon ifjak csoportjai figyelték az autók utasait. A város legnagyobb szállodája előtt megálltunk. A nagyteremben gyertyák égtek. A mennyezet homályban maradt és valami földalatti barlang boltozataira emlékeztetett. A roszszul világított helyiségből ismeretlen emberek jöttek felénk, és asztalunk köré csoportosultak. Az egyik megkérdezte:

— Életben maradt-e közületek valaki Belgradban?

Hangjában volt valami a vidéki kispolgárokat jellemző bosszantó kíváncsiságból. Úgy tűnt, mintha pusztán kíváncsiságból várnák a híreket, csak hogy elúzzék poshadt életük unalmát, mintha nagyon messze, általuk el nem érhető távolságban történnének a dolgok.

Gyorgyevic feljűk fordult és feddűleg kérdezte:

— Mit lebzseltek itt még mindig? ... Itt a háború. Úgylátszik azt várjátok, hogy az ellenség nyakon ragadjon benneteket, vagy bombákat szűrjon a fejetekre.

— Senki sem hív bennűnket. Azt sem tudjuk, hol jelentkezzűnk.

Helyes a kérdés, bölcs a felelet.

Ehhez hasonló kérdéseket hallunk egész nap. Könűrgű és kárűrvendű kérdéseket, amelyekre nehéz válaszolni. Mi is választ várunk az illetékesektűl. Ezűrt indultunk út-nak.

Voltak emberek, akik őszintén feloldód-tak ebben a nemzeti szerencsétlenségben és készek voltak minden áldozatra, csak hogy megmentsek hazájukat. De azt sem tudták hogyan, és hol. Csak szomorűan bűlogattak, méltatlankodtak, az asszonyok pedig sűhaj-toztak és sűrtak. Zavartak voltak valameny-nyen, mintha kicsűszott volna lábuk alűl a talaj. Ezekben a tragikus napokban a legfel-sű illetékesektűl várták a szűt, hogy eszte-len odaadással követhessék parancsaikat. A hadsereg mögűttes területének parancsnoka azonban ott űlt nyugodtan a sarokban és va-csorázott, zárkűzöttan és még mindig méltű-ságteljesen, mintha a közelben csak helyijel-jegű hadgyakorlatról lenne szű. Ismerűsei és a nép kérdeseire bizonytalanul válaszolt: „Hát igen... igen... lehetsűges... nem tu-dom... semilyen parancsot nem kaptam.” Arcára kiűl az unalom, mintha azt akarná mondani, hogy mindehhez semmi közűm. Aki ősszekuszálta a dolgokat, bogozza is ki.

Vladimirovicnak elmondotta, hogy ő ma-ga sem tudja, hol tartűzkodik a kormány. A fűparancsnokságrűl pedig csak annyit tud, hogy mozgásban van.

— Kapott-e jelentűst a harctűrrűl?

Semmi különűset. Csak annyit tudok — a jelentűst még Belgradban kaptam —, hogy a németek ma reggel Carevo Szelonál megtámadtak bennűnket. Hűrszűlgálatunkat még nem sikerűlt teljesen kiűpitenűnk. Hol-nap majd meglátjuk.

A parancsnok rosszkűdvűnek látszott, nem szűvesen beszűlt.

Úgű döntűttűnk, hogy folytatjuk utunkat

A városmelletti enyhe emelkedűsen utűl-űrtűnk egy tűzűrhadosztályt. Sisakos kato-nák, teljes harci felszerelűssel. A szekerek

nyikorognak a gránátok súlya alatt. Vezényszavak pattognak: „Mars... mars... rudasok, a fogatokba!”

— Ugyan mikor érnek ezek a határra?... Miért nem szállítják őket vonaton? — kérdi egyikünk, s mintha valamennyiünk gondolatát tolmácsolta volna, hiszen a háború hajmeresztő gyorsasággal száguld.

Ott valahol elől a menetoszlop megállt. Óvatosan kellett haladnunk az út szélén. Többször megálltunk. — Melyik hadosztályhoz tartoztok? — kérdeztük a katonákat. De azok csak hallgattak, fürkésztek bennünket, hunyorogtak lámpáink fényétől, majd felelet nélkül félrehúzódtak utunkból a sötétbe.

Davidovics megpillantotta egyik hadnagy ismerését, aki halkán közölte vele, hogy a Céri hadosztály menetel.

— Irány?

— Azt nem tudom — mondotta a hadnagy és elköszönt.

— Sokat akarsz tudni — jegyezte meg Gyorgyevics mérnök. — Látod, megy a harctérre meghalni... Szuboticánál esik-e el, vagy Carevo Szelonál... olyan mindegy.

... Divcsibarán megálltunk. Itt-ott világgosság szűrődött ki a házak ablakaiból. A sötétből emberek toppannak elénk és az eseményekről kérdezősködnek. Elmondják, hogy itt is hallották a fojtott dübörgést, az utasoktól pedig megtudták, hogy Belgrád nincs többé.

— Harcolni fogunk, de úgy, hogy megemlegetnek bennünket a németek! — hallatszott egy elkeseredett hang a sötétből.

Mintha egész népünk túlnyomó többsége visszhangzott volna ebben az egyetlen felszakadt hangban. Évszázadok tanították ezt a népet arra, hogy védje hazáját és küzdjön szabadságáért. Éppen ezért most úgy érezzük, hogy a legfelső illetékesek nemtörődömsége százszorosan elkeserít mindenkit. Mi pedig rohanunk utánuk a sötét éjszakában.

Permetezni kezdett az eső. Holnap talán nem is kell légitámadástól tartanunk, — csilant fel bennünk egy reménységár.

— Inkább csapkodjon a tüzes mennykő, csak ne halljam a repülők zúgását — jegyezte meg a soffőr.

A sötét autóban szóbakerült a régi háborúskodások módszere. A seregek hónapokig meneteltek, míg összeütközhettek. A háborút ugyan megüzenték, de hátra volt még a hosszadalmas mozgósítás és a csapatösszevonás.

Utunkon hegyek és völgyek váltakoznak. Hajnalban értünk Pozsegára. Hideg eső szemerkélt, a város még aludt. Egy vendéglőnél megálltunk. A gazda álmosan nyújtózkodott,

úgy nézett ránk mint egy vaddisznó, nagyot ásított és csámcsogott. Tüzet még nem raktak, így hát semmivel sem szolgálhat. Ridegen beszélt, ridegen viselkedett, mintha Pozsegát sohasem érhetnék el a repülőgépek, mintha távolesne minden háborús zajtól.

Soffőrünk kimerülten ült az asztalnál, fejét sóhajtva ejtette karjaira: — Legalább szundíthatnék egy csöppet.

— Nincs értelme itt várakozni — mondotta Vladimirovics és vállonragadta a soffőrt. — Mozdulj, ember, ott aztán majd kihalhatod magad.

A soffőr lomhán indult a mótörhöz, hogy benzint öntsön bele. Hirtelen megállt, és a piactéren robogó személyautókra figyelt.

— Azok ott, kérem, miniszteri autók.

Még két kocsit robogott el. Megkérdeztük a vendéglőst, hová vezet az az út.

— Egyenesen Uzsicére.

Némán összenéztünk.

— Bizonyos vagy benne, hogy ezek miniszteri kocsik voltak? — kérdezte Gyorgyevics.

— Ismerem őket, akár a sajátomat — felelte a soffőr.

— Mitévők legyünk? — kérdezte Davidovics.

Valahogy mégsem akartuk elhinni, hogy a kormány olyan messze menjen Belgrádtól. Miért kellett volna futnia Vrnyacska Banyáról. Különben is, ki tudja, a kormány volt-e, vagy más hivatalnokok ültek az autókban. Miért szaldnánk hát utánuk. Vladimirovics azért mégis a postára sietett, hogy telefonon megérdeklődjön a dolgot. A vrnyacskabányai szolgabírószórágot kérte... Senki sem jelentkezett. Aztán a miniszterelnökséget kérte. Fogalma sincs senkinek arról, hogy a kormány Vrnyacska Banyán lenne — hangzott a válasz — és kikapcsolták a vonalat.

— Talán titkolják — jegyezte meg Gyorgyevics. — Háború van... ötödik hadosztály, vagy mit tudom én mire gondolnak. Most a gyógyfürdő igazgatóját kérjük.

Hiába volt minden próbálkozás. Vrnyacska Banyával nem tudtunk többé összeköttetést kapni. A postáskisasszony arcán fáradtság, kétségbeesés látszott. Szinte alázatosan beszélt:

— Íme láthatják... Vrnyacska Banya egyáltalán nem jelentkezik. Legyenek egy kis türelemmel... ha szíveskednének várni... talán később.

Vladimirovics feltűrt gallérral, zsebvágott kézzel állt. Elgondolkozva bólogatott és sokatmondóan nézett a többiekre. Halkan beszélt: — Valami történik... Nem várhatunk tovább. Gyerünk. — Eszébe jutott a postáskisasszony, rövid köszönéssel fordult feléje és kiment. A többiek utána.

Az eső szinte láthatatlanul, finoman permetezett. Az útszéli tócsákra picinyke karikákat hullatott és harmatszerűen szivódott ruhánkba. Hideg szél fúdogált. Az ablakokból álmos, kócos fejek kukucskáltak, és kíváncsian nézték az ismeretlen embereket. A közeli házak lakói autónk köré csoportosultak. Egy összekulcsolt kezű anyóka feljajdult:

— Emberek, hát igaz? ... Ismerik az én Pérómat? — Belgrádban dolgozik.

Gyorgyevics megerősítette a hírt, de viaszta is, hogy nem olyan borzasztó az egész, mint ahogyan mesélik.

A néni szájátva hallgatta, csak úgy itta a szavakat, de amikor Gyorgyevics úgy mellékesen megjegyezte, hogy „van azért néhány halott”, a néni felhőrdült:

— Jaj nekem! ... — És jajveszékelve, sírva tovatipegett.

— Látjátok, milyenek az anyák — fordult felém Gyorgyevics. — Népünknek igaz van, amikor azt mondja: „Isten őrizz, hogy az történiék veled, amitől az anyád retteg, de adja isten, hogy valóra váljék az, amire a feleséged gondol” ...

Velykovics sietett felénk:

— Hát mégis igaz! — mondotta élénken. — Az imént láttam még egy autót. Felismertem benne a barátomat, a kabinetfőnököt. Köszöntöttük egymást és annyit mondtam, hogy a kormány Uzsicére indult.

Ezek szerint nem kellett többé bolyonganunk, viszont kellemetlenül hatott a tény, hogy kormányunk olyan messze szövik.

— Belgrád nincs löbbé a határon — mondotta lassan Gyorgyevics. — Azért valahol közelebb is megállapodhatott volna ... Arangyelovácon, Palánkán.

Kocsiba szálltunk és elindultunk Uzsice felé.

— — — — —

Fényes nappal volt már, mire a városba értünk. A város apraja-nagyja az utcán tolong. A kávéházak zsúfoltak. A főtéren megállunk. Autónkat körülveszi a tömeg. Siró asszonyok érdeklődnek rettegve gyermekük, vagy férjük iránt.

— Kérem szépen, ott lakott a Danicsicseva utcában. Jártak-e arra? — Igaz, hogy Belgrád nincs többé?

A tömeg között sok a belgrádi menekült. Akiknek csak autójuk volt, Uzsicéba özönlöttek. Minduntalan újak érkeznek. A borzalmas események és az ellenséges rádióátlomások hírverésének hatására mindenfélét beszélnek ...

A szolgabíróságra mentünk. Ott megtudjuk, hol a kormány — gonodtuk. Az irodák üresek. A szolga felvilágosít bennünket: a hivatalnokok szolgálatban vannak.

— Hol?

— Hát itt a piactéren.

— Hol a főszolgabíró?

— Szevojnóban ... Valami miniszterek érkeztek oda. — Olyan nyugodtan mondta mindezt, mintha azok a miniszterek kirándulásra jöttek volna.

A városban ellenőriztük a hallottakat, és visszaindultunk Szevojnóba.

A falu Uzsice közelében épült. Az elemi iskolája igen szép épület. Az iskola bejáratát eltorlaszolták az autók. Csillogtak a napfényben, s így már messziről láttuk őket. Az épület körül miniszterek és magasabbrangú hivatalnokok feleségei sétálgatnak. A folyosók tétlenül ácsorgó hivatalnokokkal zsúfoltak. Ténferegnek az üres tantermekben, dohányoznak, és aziránt érdeklődnek, hol lehetne élelmet szerezni, főleg uszicei prsutot,*) jó bort és pálinkát. Ezek a hivatalfőnökök itt, így kabinet, telefon, hivatalnoki gépezet nélkül, szárnyaszegett madarakra emlékeztetnek. Itt nem parancsolhatnak senkinek, attól pedig már elszoktak, hogy kiszolgálják magukat, így hát rosszkedvűek, és türelmetlenül várják a miniszteri ülés végét, hogy aztán kényelmesen elhelyezkedhessenek a lakásokban.

— Miféle rádióállomás! — horkant fel az egyik miniszterhelyettes. — Ezer sürgősebb dolgunk van.

— De kiáltványt kellene intézni a néphez ... mozgósítani kellene.

— Majd törődik ezzel is valaki. — Arca hirtelen megváltozott és az egyik ajtóhoz rohant.

A közeli szobákból izgatott emberek toltak ki.

— Repülő!

Magasan a felhők alatt két fekete repülőgép körözött Szevojnó felett.

A mezőn és a szántóföldeken férfiak és nők bukdácsoltak. Egyesek kocsikba ugrottak, a sofförök tűtüzve keresték az utat, míg mások a szántóföldekre irányították autóikat. Sokan a fák alá bújtak vagy behúzódtak a bokrokba. Valamennyien szétrebbentek, mint amikor verebek közé lecsap a vércse. Ijedt tekintettel kísérték a repülőgépeket, amelyek eltűntek a felhőkben. Idehallatszott rezegtető berregésük, hogy valamivel később ismét megjelenjenek, alacsonyabban, ijesztően mint a kísértetek. Aztán visszafordultak és eltűntek a látóhatárról.

— Ezek felderítő gépek! — magyarázta rémülten a minisztérium egyik osztályvezetője. — Most jelentést tesznek, s egy óra múlva majd meglátjátok mi lesz belőlünk.

*) Különleges eljárással készített füstölt-hús. (A ford.)

Most egy riadt külsejű ember lépett a megszeppent hivatalnokokhoz, és mintha valami kellemes hírt közölné, fuldokolva kiáltotta:

— Legújabb jelentés: német repülőgépek Lázárevácot bombázták! Sok a halott és sebesült...

— Mit mondasz? — üvöltött valaki, mintha Lázárevác Uzsice külvárosa lenne.

— De tulajdonképpen mi az ördögöt időzünk itt! — dühöngött egy másik.

— Nincs értelme! — helyeselték a többiek. Szét kellene, hogy verjenek bennünket...

Gyorgyevics most Szmylyanics miniszter-helyetteshez lépett és megkérdezte, hol van a rövidhullámú rádióállomás. Kiáltványt kellene intézni a néphez, és el kellene rendelni a mozgósítást.

Szmylyanics tekintete az előbbi riadalom hatása alatt még mindig zavaros volt és szinte magánkívül mondotta:

— Kiáltvány?... Miféle kiáltvány?! Nem vagyok illetékes. Kérdezze meg ott! — és egy élénken vitatkozó csoport felé mutatott.

— Ez itt kész vásár. El kellene húzódunk a közeli falvakba — magyarázta az egyik prémgalléros. Ahogy Gyorgyevics odaért elhallgatott és türelmetlenül kérdezte: — Mi tetszik?

Gyorgyevics megmagyarázta a dolgot, hangsúlyozva feladatunk fontosságát és sürgősségét.

— Igen... igen! — mondta szórakozottan a prémgalléros. — Úgy van, úgy van — és kérdően tekintett a többiekre.

Úgy hallgattak valamennyien, mintha kellemetlen lett volna nekik, hogy Gyorgyevics félbeszakította beszélgetésüket.

Most egy szemüveges, összeszorított ajkú ember lépett sietve a csoporthoz.

— Nos? — fordult hozzá a prémgalléros.

— Ugyan kérem, ez kész botrány! — legyintett dühösen. Nekünk azt mondták, hogy Zlatiborra megyünk. Önök hallották. Ebben a percben beszéltem a miniszterrel. — Tehát mi Zlatiborra megyünk? — kérdeztem. Erre aztán rámtámadt:

— Ki az a „mi”?... Én... én igenis Zlatiborra megyek mint miniszter, de a minisztérium semmiesetre.

— Dehát mi hova megyünk, miniszter úr? — kérdeztem.

— Honnan tudjam én azt! Gondoskodjatok magatokról, menjetek ahová tudtok.

— Nos, ha így áll a dolog — kiált a prémgalléros, kabátját gombolgatva — akkor megyünk. Fogom az asszonyt és lemegyek a tengerre.

— De emberek, mi történik itt?! — jajdult fel a szemüveges. — Nem hiszek többé

a saját szememnek és a saját fülemnek, mi minden adódott.

Most megszólalt Gyorgyevics:

— Kérem uraim, kihez forduljak a rádióállomás ügyében?

— Nézd csak, nézd... most ez itt a rádióállomással jön! — kiált a prémgalléros. — Ember, hát nem hallotta, mi történt? Csak nem gondolja, hogy a miniszter rádióállomással vergődik, amikor még az osztályvezetőjével sem törődik! Különben is, ott van Mitrovics, forduljon hozzá.

— Úgy, úgy, forduljon hozzá — mondta egy másik, mintha minél előbb le akarnának rázni bennünket.

Ez a Mitrovics eleinte szórakozottan nézett ránk, de amikor megértette miről van szó, mosolyra húzódott arccal mondta:

— Na, hála istennek! A mérnökök is önökkel vannak?

— Igen — tájékoztatta Davidovics. — Tegnap egész nap Makison vártuk, hogy valaki jelentkezzék a kiáltvánnyal, de nem jött senki. Az este megrongálódott egy antennarúd, így hát idejöttünk, mert úgy hallottuk, hogy itt van valahol a mozgórádióállomás.

— Igen, van rádióállomásunk, de nem voltak mérnökeink és technikusaink, hogy felszereljék. Elrendeltük, hogy az állomást Mokra Gorában helyezték el. De mivel most már önök itt vannak, induljanak sürgősen Mokra Gorába és ott várják be az adóállomást.

— Megvárjuk és felszereljük — kapcsolódott a beszélgetésbe Gyorgyevics. De kitől kapjuk majd a hadijelentéseket, a kiáltványokat és a többi anyagot? Úgy-e, most háború van... a nép vérzik, s ilyenkor mégsem adhatunk hanglemezeket.

— Ne legyen gondjuk semmire. Induljanak azonnal, és ott várják be a rövidhullámú adót. Mire fölszerelik, már meg is kapnak mindent, amire csak szükségük van. Csak még az emberek névsorát kérem, hogy kiállíthassuk a szükséges iratokat.

Davidovics vele ment az adatok miatt. Mi ottmaradtunk, vártunk. Gyorgyevics a korlátra támaszkodott, elgondolkozva maga elé meredt, és mintha önmagával beszélgetne:

— Mind messzebbre sodródunk. Belgrád helyett Mokra Gora.

Velykovics ugyanezen a hangon válaszolt:

— Már régebben is felszerelhetünk volna akár tíz adóállomást a legkülönbözőbb Mokra Gorákban. Most nem kellene bolyonganunk.

— A legegyszerűbb ember is előrelátható volna, hogy az ellenség elsősorban a rádióállomásra veti magát — fűzte hozzá elkecseregetten Gyorgyevics.

A minisztériumi osztályvezetők egyike ott állt a közelünkben. Beszélgetésünkre kárörvendően megjegyezte:

— Nos, uraim, önök egyezmény helyett háborút akartak. Most viseljük a következményeket.

Gyorgyevics megrezsent. Szigorúan végignézte az osztályvezetőt és élesen mondta:

— Önök pedig, Sztojánovics úr, azzal az egyezménnyel át akarták adni Jugoszláviát a németeknek. Ezért nem is készítették elő az országot a védekezésre, és most az egész nép viseli mesterkedésük következményeit.

— Kérem, kérem... a közeli napok majd megmutatják, kinek van igaza — válaszolta kajánul Sztojánovics és háttatfordított.

— Ez mintha örülne Belgrád bombázásának — jegyezte meg ingerülten Velykovics.

— Nem csak ő, hanem mindazok akik az egyezmény aláírása érdekében dolgoztak — mondotta Gyorgyevics. — Így hát nem csoda, hogy nekünk kell szaladgálnunk a kiáltványért.

Az ilyen és hasonló beszélgetések mind gyakoriabbakká váltak. Ezek a hatalmaskodó hivatalnokok pedig kirándulókra hasonlítanak, akiket váratlan vihar ért, s most sietnek, hogy minél előbb biztos fedél alá bújjanak és ott várják be a jóidőt.

Mindenki csak sajátmagával törődött. S ha valakinek még a családját is sikerült magával hoznia, egyedüli gondja az, hogyan rendezkedjék be, s tőle akár az egész ország összeroppanhatott. Bár még csak a háború második napját éltük, nem tudták, mi a helyzet a határokon, de még kevésbé ismerték a nép hangulatát. Személyes kényel-

mükkel törődtek, egyebek iránt nem érdeklődtek. Véletlen értesüléseiket főleg a rémhírterjesztő menekültektől kapták: „Mindennütt halál!... Minden elveszett!”

Egy autó állt meg a közelünkben. Néhány nő és egy férfi szállt ki a kocsiból. A férfi bizonyára valami magasabbrangú hivatalnok. Máris köréjük csoportosultak.

— Nisben hallani az ágyúörgést. Azóta már biztos el is esett a város. A nép menekül, amerre lát.

— No, úgy-e, megmondtam?

— Egy ilyen hatalommal lehetetlen háborút viselni — mondogatták a minisztérium hivatalnokai.

A többiek nyugtalanul, elgondolkozva néztek egymásra.

— Ezek szerint ide is könnyen elérhetnek és összefogdoshatnak bennünket, mint az egereket.

— Egyáltalán nem értem, mire várunk itt — hallatszott a tömegeből egy hang, holott alig pár órával ezelőtt értek csak Szevojnóba.

Végre visszajött Dávidovics Mitrovicscsal, aki felszólított bennünket, hogy azonnal induljunk Mokra Gorába. A rádióállomás felszerelésének helyét utólag közlik. A kiáltványt és a kormány közleményeit megküldik, mihelyt felállítjuk az állomást.

— Mennyi ideig tart a szerelés?

— Egy nap alatt, illetve egy éjszaka elvégezzük — felelte Davidovics.

— Azonnal induljanak és ott várjanak — mondotta búcsúzóul Mitrovics.

(Szerbből fordította: Boldizsár Lajos)

Beköszöntő

CSÖND

Megszűnt a dörömbölés...
És?
Nem kiabálok többé. Elég.
Még?
Minek, hisz úgylis hiába,
ha az ember lába,
egyre-másra,
csak csetlik-botlik...
Nem vágyom a csúcsot;
mihaszna volna
kétségek, remények
átkos viharja?
Majd csak úgy csöndben dolgozom,
serényen,
mint a hangya...

Farkas László